

ЎРТА АСРЛАРДА АЁЛЛАРНИНГ МАКТАБДАН ТАШҚАРИ КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМИ ҲАҚИДА МУЛОҲАЗАЛАР

Саидова Барно Нарзуллаена - Низомий номидаги ТДПУ,

“Масофавий таълим” кафедраси ўқитувчиси

Email: far-dil@inbox.uz

Tel: 99 520-90-33

Аннотация.

Ушбу мақолода Ўрта асрлар аёлларининг мактабдан ташқари касб-хунар таълими, уларнинг меҳнат жараёнлари, устоз-шогирд мактаблари ҳақида маълумотлар келтирилган. Шунингдек, ўша даврлардаги хунармандчилик ривожланган ҳудудлар, улардаги назарий ва амалий тадқиқотлар ёритиб берилган.

Калит сўзлар:

Ўрта асрлар, таълим-тарбия, аёллар таълими, касб-хунар, хунармандчилик, урф-одат, меҳнат жараёнлари, устоз-шогирд.

Ўзларининг ақл-идроки ва зукколиги билан фақат уй хўжаликларини бошқарибгина қолмай, балки болаларни тарбиялаган, уларга ёзма маҳоратини ўргатадиган, ҳаёт ҳақидаги қизиқарли ҳикояларни, ёдгорлик рубойларини, буюк шоирларнинг ғазалларини ёд олган, ҳикоя қилувчи оддий аёлларнинг ҳаёти ҳақида кўплаб асарлар ва тарихий тавсифлар бизгача етиб келган.

Қадим замонлардан буён аёллар қиёфасини энг тўлиқ очиб берадиган асар кичик ҳикоя, қисса (новелла, ҳикоят) деб номланади. Бундай ҳикояларнинг кўплаб тўпламлари бизгача "Жомеъ-ул-ҳикоёт" номи остида етиб келган. Бундай ҳикояларда аёл масаласи алоҳида ва марказий ўринни эгаллайди. Кўпгина эртақлар ва афсоналарнинг мазмунига қараб, хулосага келиш мумкинки, таълимнинг дастлабки даври дастурида ахлоқий ва эстетик қадриятлар, шунингдек, уй сақлаш маҳорати ва жисмоний тарбия бор эди. “Маликаи Ҳуснобод”, “Маликаи Хубон”, “Маликаи Жаҳон”, “Маликаи Доно” номли халқ эртақлари қаҳрамонлари ўзларини ва бошқаларни душманлардан ақллари билан ҳимоя қила оладиган, энг қийин вазиятлардан чиқиб, ғалаба қозонадиган гўзал, ақлли, кучли қизлардир. Барча мавжуд тарбия ва таълим усулларини таҳлил қилиш, ўша даврда саводхонлик деярли таълим доирасидан ташқарига чиқиб кетганлиги тўғрисида аниқ хулоса чиқаришга имкон беради. Ўрта асрларда саводхонликнинг асосини болаларга оғзаки ва ёзма фольклор санъати орқали етказилган инсоннинг ахлоқий фазилатлари ташкил этди. Бу яъни, онанинг ва отанинг ҳаётдаги, кундалик турмушдаги шахсий намуна, ибратидир.

Аёллар учун мадрасаларга кириш тақиқланганлиги сабабли, улар кўпинча ўз касбий фаолияти билан ёки уйда эрларининг ҳомийлиги остида таълим олиш билан шуғулланишган. Касб-хунар мактабларининг ўзига хос йўналишлари мавжуд эди. Қадим замонлардан бошлаб Ўрта Осиё ҳудуди бадиий хунармандчилик ва савдо-сотиқнинг йирик маркази бўлган. Хунармандчиликнинг барча турлари ушбу ҳудудда яшовчи халқларнинг анъанавий ҳаёти ва урф-одатлари билан чамбарчас боғлиқ эди. Касбий таълимнинг асосий йўналиши “Устоз-шогирд” усули эди, яъни. ишлаб чиқариш фаолияти жараёнида уста раҳбарлигида касбни ўқитиш.

Ўрта асрларда аёллар мактабдан ташқари касб-хунар бўйича ҳам таълим олганлар. Хунармандчилик авлоддан-авлодга ўтишида авлод усталари – “устоз” дан “шогирд” гача бўлган уруғ мутахассислари томонидан ўқитилиши орқали ўтиб келган. Эркак хунармандлар манбаларда “дўкон” деб номланган алоҳида хонада ишлаган [1, 245-бет]. Аёллар-шогирдалар ҳам ўзларининг устозларига эга эдилар, аммо эркакларникидан фарқли ўлароқ, улар уйда ёки уйда аёл-устозлардан ўз хунарларини ўрганар эдилар. “Устоз-шогирд” таълими қадим замонлардан то ҳозирги кунгача бўлган касбий маҳорат мактабидир. Меҳнат жараёнлари ва касб-хунар таълими иштирокчисига

айланиб, шогирд жиддий синовлардан ўтарди ва нафақат катталарга кундалик муаммоларни ҳал қилишда ёрдам берар эди, балки ўзини ўзи тарбиялар эди. Устоз-шогирд мактаби охирида “Бел боғлаш” ёки “Камарбандон” маросими билан яқунланган. Ушбу анъанавий маросим маҳоратнинг маълум даражасига етганларга бағишланган йиғин бўлган. Ўқиш тез-тез тўланадиган эди, шунинг учун ҳам жамиятнинг барча қатламлари ўқишга қодир эмас эдилар. Буюк ипак йўлининг пайдо бўлиши ва тижорат ишларининг ривожланиши билан профессионал мактаблар ўз имкониятларини кенгайтирдилар, чунки оилалар ва бутун кўчалар маълум бир ҳунармандчилик тури билан шуғуллана бошладилар. Шаҳарларнинг ривожланиши ва қўшни мамлакатлар ўртасида эркин савдо бўйича дипломатик алоқаларнинг ўрнатилиши ҳар хил турдаги кўникмаларни ва шунга мувофиқ равишда касб-ҳунар мактабларини кенг тарқатишга туртки берди.

Ўрта Осиёнинг йирик шаҳарлари, масалан Самарқанд, Бухоро, Марв, Хоразм, Чоч, Хўжанд, Кулоб, Уструшана, Кўкон, Фарғона, Марғилон, Қаротегин ва бошқаларда ҳунармандлар ва косибларнинг “гузар”лари пайдо бўла бошлади. Бундай гузарлар “Гузари Мисгарон” (мис усталари кўчаси), “Гузари оҳангарон” (темирчилар кўчаси), “Гузари косибон” (ҳунармандлар кўчаси), “Гузари кулолон” (кулоллар кўчаси), “Гузари колинбофон” (гилам тўқиш кўчаси) деб номланган. “Гузари музадузон” (поябзалчилар кўчаси), “Гузари чармгарон” [чармчилар кўчаси] ва бошқалар. Ҳар бир гузар ёки кўчада алоҳида дарслар ўтказиладиган ўз мактаби ёки шунга мослашган уй-ҳовли бўлган. Баъзида бундай мактабларда чарчоқ билан боғлиқ бўлмаган бегоналар қатнашиши мумкин эди. Назарий тадқиқотлар амалиёт билан мустаҳкамланган. Баъзи гузарлар бугунги кунгача мавжуд.

Аёллар, айниқса теридан аёллар ва болалар учун буюмлар ясаган, шунингдек, эркакларга оилада чарм билан ишлашда ёрдам беришган. Хоразмда Яққарсан қасрида майин теридан тикилган кичик аёллар ёки болалар поябзали топилган. Поябзалнинг бош бармоғи егилган, товон териси ипи билан мустаҳкамланган. Бу ерда ишлов берилмаган, оёқ учи букилган терининг қисмлари ҳам топилган. [2, 120-бет]. Тери тикилгандан сўнг, у чакана савдо дўконларида бошқа ҳунармандларга ёки косибларга “маҳси” ёки “ичиги” аёллар ва эркаклар поябзалларини тикиш, сумкалар, пичоқ учун чарм ғилоф, сиёҳ идишлари ва бошқалар учун қайта сотилар эди. Бу борада Муғ тоғидаги бошқа моддий маданият ёдгорликлари қаторида топилган мато парчалари, шунингдек, VII аср охири ва VIII аср бошларида терига, қоғозга ва таёқчаларга ёзилган ҳужжатлар катта аҳамиятга эга. [3, 214-бет].

Наршахийнинг “Бухоро тарихи”да Бухоро ва Самарқанднинг ҳунармандчилик устахоналари ҳақида жуда кўп қизиқарли маълумотлар келтирилган. Масалан, унинг гувоҳлигига кўра, бу ердан Шом (Сурия), Миср ва Рум шаҳрига материалларни экспорт қилган савдогарлар Бухорога келишган. Ўша давр ҳукмдорлари орасида ушбу материалдан кийим киймаган подшоҳ, амир, раис ёки амалдор йўқ эди. Наршахийнинг ёзишича, Бухорода гиламчалар, пардалар, матолар, ёстиклар тўқилишга мўлжалланган катта устахоналар бўлган. [4, 29-30-бетлар].

Фойдаланилшаг адабиётлар рўйхати

1. История народов Узбекистана. С древнейших времен до начала XVI века. Том I. Ташкент, 1950. 474 с.
2. История таджикского народа. Том II. Эпоха формирования таджикского народа. Душанбе, Алхудо, 1999. 791 с
3. История народов Узбекистана. С древнейших времен до начала XVI века. Том I. Ташкент, 1950. 474 с.
4. Арипов М. (Орифи). Из истории педагогической мысли таджикского народа. Часть I (IX – XI вв.), Душанбе, “Ирфон”, 1962. – 162 с.